

OVER PRECARIO & WINDGELD

de relatie tussen de stad Amsterdam en de molenaars op stadsgrond

Een samenvoeging van twee artikelen in Amstelodamum door
MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

PRECARIO

Omstreeks 1860 werd de ingevolge raadsbesluit van 1 oktober 1823 jaarlijks voor de molens op de bolwerken aan de stad verschuldigde som van f54,- vrijwel niet meer betaald. De stadsadvocaat diende over dit vraagstuk op 15 februari 1862 een uitvoerige memorie in bij Burgemeester en Wethouders.¹ Hierin liet hij doorschemeren, dat het niet zo zeer ging om de beslissing van een juridiek vraagstuk als wel om het opsporen van bewijsstukken waardoor deze zaak kon worden opgehelderd. Mr. A. Brugmans had daarom, tot schikking adviserende, getracht de korenmolens cum annexis op erfpacht te brengen. Hij achtte het in gebruikgeven van de bolwerken geen civiel contract, maar een staatsgerechtelijke vergunning, zoals een dijkbestuur kan veroorloven op de dijk tot schutting van vee een hek te plaatsen. Te Amsterdam werd het precario eerst meer bepaald een bate, toen het aan het Aalmoezeniersweeshuis als bron van inkomsten werd toegekend. De vergunning was uit haar aard onbepaald opzegbaar, doch wanneer was toegelaten nagelvaste timmeringen of metselwerken op te richten, werd van die bevoegdheid geen gebruik gemaakt, zelfs niet bij wanbetaling. De stadsadvocaat schrijft daarover: ‘Onze oude regenten zouden zich niet veroorloofd hebben om bij verzuim van recognitie te gaan afbreken en de burgerij, vrij wat energiquer dan in onze vrijzinnige constitutioneele dagen, zoude het niet geduld hebben, maar au risque van doodgeschoten of uit de waag gestoken te worden, hare pothuizen, regenbakken en

precario getimmerten tegen de Heeren van de Wet verdedigd hebben, zooals ze hare vrijheid van begraven tegen die Heeren met geweld en opoffering van levens heeft gehandhaafd.² De sanctie op wanbetaling van precario was de weigering van transport voor schepenen zolang niet het achterstallige was aangezuiverd.

Mr. Brugmans vervolgde: ‘Voor de woningen die zij op de bolwerken bij hunne molens stelden betaalden zij niets, totdat in 1795 de vrijheid, gelijkheid en broederschap, vergezeld als altijd van bezuiniging en vereenvoudiging, en alzoo met hogere belastingen kwam opdagen. Toen werden de kleine woningen op de bolwerken ook belast voor het gebruik van stadgrond.’ Met de invoering der Franse wetten en de opheffing der scabinale transporten verloor het precario zijn eigenlijke gebruikelijke contraïnte. De molenaars bleven over het algemeen echter trouw betalen ‘tot er weder eene nieuwe vrijheid en gelijkheid doch zonder de broederschap, echter altijd nog met bezuiniging door vereenvoudiging, kwam verschijnen, niet als revolutie, maar als grondwetherziening. De korenmolenaars wien eene vroegere driekleurige vrijheid geene ontlasting maar belasting had bezorgd, namen nu de Oranje vrijheid au serieux en lazen in de nieuwe constitutie en in de gemeentewet, dat ze niet behoefden te betalen. Ik mag het UEd. Achtb. ter verontschuldiging van die lieden hier niet verzwijgen, dat ze wel wat ontlasting mogten verwachten, dewijl ze door afschaffing der gilden,

¹ Arch. secr. afd. Fin. 1862 nr. 359.

² Het aansprekersoproer van 1696. Voor het ooggetuigeverslag van de makelaar Joris Craffurd raadplege men de blz. 133-139 van het artikel van mr. W. F. H. Oldcwelt over Hollandse voorlopers van de pachtersoproeren in Jaarboek Amstelodamum 1958.

door de concurrentie van het stoomgemaal, door de afschaffing van de belasting op het gemaal, dat concurrentie van vreemd meel gedoogde, en door een niet onbelangrijk equivalent (nl. de directe belasting op het inkomen), hunne neering en inkomsten ten uiterste zagen verachten'. Tot een schikking met de molenaars te komen achtte de stadsadvocaat niet gemakkelijk meer, nu een molenaar, hoewel hij geen rechtsgeleerde had geraadpleegd en eigenlijk geen verdediging voerde, bij gebrek aan bewijs aan veroordeling tot betaling van het precario was ontsnapt. Immers, houdt mr. Brugmans Burgemeester en Wethouders voor: 'Een kopschuw gemaakte Amsterdammer wordt, hoeveel vertrouwen hij voor zijne wettige overheid ook moge bezitten, niet ligt tot dat eenmaal verloren vertrouwen teruggebracht.'

Om uit de impasse te geraken benoemde de gemeenteraad in zijn besloten zitting van 9 mei 1862 een commissie van drie rechtsgeleerden uit zijn midden, ten einde een onderzoek in te stellen naar het rechtskarakter, precario of grondhuur, van de door de eigenaars der bolwerkmolens te betalen bedragen. Leden van de commissie werden mrs. J. A. Molster, J. J. Splitgerber en M. J. Pijnappel. Zij brachten op 22 september 1863 een uitvoerig, historisch en juridisch welgefundeerd rapport aan de raad uit,³ dat behandeld werd in de besloten vergadering van 14 oktober.

Vier vragen had de commissie zich gesteld:

- 1 Heeft de stad haar recht op de grond behouden?
- 2 Heeft de stad het recht om te vorderen praestatie van de recognitie?
- 3 Heeft de stad recht de molens te doen afbreken?
- 4 Is de stad in dat geval vergoeding aan de eigenaars verschuldigd?

Vraag 1 en 3 meende zij bevestigend, vraag 2 en 4 ontkennend te moeten beantwoorden. De eigenaars der molens konden geen recht op de grond pretenderen, omdat zulks in strijd zou zijn met de primitieve uitgifte en gunning en zij niet eigener autoriteit de titel van hun bezit konden veranderen. De stad kon de recognitie niet vorderen bij gebreke van een verbintenis van hen, van wie zij geheven zou worden. Doordat zij de recognitie niet voldaan hadden, konden de eigenaars der molens zich tegen afbraak hunner gebouwen niet verzetten. Er behoorde echter een sommatie vooraf te gaan, niet zozeer als exploit van opzegging of opzegging van huur, maar om de wanbetaling te constateren. De betaling toch was niet zo zeer praestatie van een verbintenis, als wel het middel om de voortzetting van het gebruik te verzekeren. Zolang er verzuim was, was er een nova causa, die aan het recht van onmiddellijke opzegging zijn volle kracht gaf. De duur van het gebruik was dan alleen van de willekeur der stad afhankelijk. Het verzuim liet geen plaats voor een recht op schadevergoeding. De gemeenteraad besloot na kennisneming het rapport met de bijlagen te stellen in handen van de stadsadvocaat, die op 30 december 1863 adviseerde de rechten van de stad te handhaven.

³ Muniment besloten raad 1864 nr. 11.

PROCESSEN

Nadat acties tegen de eigenaren van de molen De Haan op het bolwerk Ouderkerk en de molen De Hoop op het bolwerk Reguliers om verschillende redenen niet door waren gegaan, wilden Burgemeester en Wethouders na sommatie een rechtsvordering instellen, zo tot amotie van de molen De Leeuw als tot betaling der desbetreffende nog achterstallige recognitie. Deze 35 meter hoge windkorenmolen, ook genaamd De Groene molen, was bekend als eigendom van Hendrik Luden, koopman op de Herengracht bij de Vijzelstraat, en een mede-eigenaar. De raad kon zich op 5 oktober met deze procedure verenigen.⁴

De arrondissementsrechtbank stelde in het aangespannen geding bij vonnis van 25 juli 1865 de gemeente in het gelijk. Gedaagde Luden ging in hoger beroep, waartegen de gemeente volgens geheim raadsbesluit van 27 oktober 1865 verweer voerde.⁵ Het Provin-

Molen de Leeuw en het eerste huis van het Oosteinde. Foto 1866 GAA

ciaal Gerechtshof van Zuid-Holland stelde op 3 juni 1867 andermaal de gemeente in het gelijk, waartegen D. Apon, grondeigenaar op het bolwerk Westerblokhuis en door de stadsadvocaat in zijn brief van 27 augustus 1864 aan de wethouder mr. J. R. Corver Hooft de belhamel van de troep onwillige molenaars genoemd⁶ en H. Luden cassatie aantekenden. Op 25 september 1867 besloot de gemeenteraad in geheime zitting ook bij de Hoge Raad verweer te voeren.⁷ In derde instantie kreeg de gemeente bij arrest van de Hoge Raad der Nederlanden van 31 januari 1868 eveneens gelijk. Daarmede was het lot van de molen beslist. Op 20 april 1868 werd in de Brakke Grond geveild tot amotie de Stenen molen De Leeuw met de zich daarin bevindende

vaste gereedschappen, de daaronder zijnde woningen en paardenstalling en de daarneven staande twee karrenloodsen. Schuttingen en bomen waren onder de verkoop niet begrepen. Voor f200.- moest de koper overnemen: twee stel

⁴ Muniment besloten raad 1864 nr. 19.

⁵ Muniment besloten raad 1865 nr. 17.

⁶ Arch. stadsadv. 1864 nr. 474

⁷ Muniment besloten raad 1867 nr. 37.

blokken met takels, drie splitkettingen met haken, 4 binten, 3 steenwigen, waaghout, koevoet, handspaken voor de stenen, balans, schalen, ruim 100 Ned. ponden gewicht, luitouw en inhaalder, 2 afschiettouwen, 14 bilhamers, 3 lampen, 2 bilkussens, pijlbord, kruiwagen, 2 molenkarren en 2 stel tuigen, slijpsteen met toebehoren, dommekracht, steenstrop, vlaggestok met knop en karrendek. Koper werd B. Vliegert Hart, aannemer en sloper te Marendijk bij Leiden, die op 23 april 1868 aan Burgemeester en Wethouders, op grond van de bepaling, dat de amotie zou moeten zijn volbracht op 28 mei 1868 of zoveel later als op des kopers aanvraag door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam zou worden bepaald, verzocht om een langere termijn, n.l. tot 1 augustus, voor het slopen van zulk een kapitaal perceel, hetgeen echter op 1 mei werd afgewezen. Op 22 mei betuigde Vliegert Hart zijn leedwezen aan Burgemeester en Wethouders over deze afwijzende beschikking en verklaarde de meest mogelijke spoed met de afbraak te hebben gemaakt, doch wegens de hechte en sterke bouw, zowel als de deugzaamheid der materialen, gevoegd bij het moeilijke en gevaarvolle aan deze amotie verbonden, met de beste wil niet in staat te zijn, dezelve op de bepaalde tijden einde te hebben gebracht. Onder overlegging van een copie van de veilingcondities verzocht hij nogmaals verlenging van de termijn tot amotie van de molen De Leeuw. De stadsadvocaat maakte de zaak nu in orde, door Vliegert Hart een verklaring te laten tekenen, dat hij uitstel tot 1 augustus 1868 had ontvangen en dat, bij gebreke van de amotie op die datum voltooid te hebben, de uitspraken van

het Provinciaal Gerechtshof van Zuid-Holland en de Hoge Raad der Nederlanden in de zaak van de gemeente Amsterdam tegen D. Apon en H. Luden als tegen hem gedaan beschouwd zouden worden.⁸ Zo kwam in de zomer van 1868 het einde van de hoge stenen korenmolen De Leeuw, die in 1661 op het bolwerk Westerblokhuis als standerdmolen gebouwd was en in 1735 geheel in steen vernieuwd was. Van der Vijver achtte hem een meesterstuk van bouwtegen te zijn en hij vermeldde een in de molen aangebrachte vierkante blauwe steen met een versje, een leeuw en het jaartal 1735.⁹ De Leeuw was te Amsterdam de enige van zijn soort, want de andere bolwerkmolens hadden alle op de stenen onderbouw een houten met riet gedekt achtkant.

8 Arch. secr. afd. P. W. 1868 rus. 1271 en 1645. Vliegert Hart was ook als molenbouwer werkzaam en gaf zijn naam aan de in 1858 gereedgemaakte korenmolen te 's-Gravendeel.

9 C. van der Vijver, Wandelingen in en om Amsterdam, Amsterdam 1829, blz. 67.

WINDGELD

Naast de hierboven genoemde jaarlijkse verplichting der bolwerkmolenaars tot betaling van een als precario aangeduide recognitie aan de stad, hadden vrijwel aller molenaars de plicht ieder jaar het windgeld te betalen. Voor het benutten van de wind moest immers aan de landsheer, die verlof gegeven had tot het bouwen van een nieuwe molen, vanouds een zekere som opgebracht worden.¹⁰

In het midden van de veertiende eeuw waren er in Amsterdam drie korenmolens. De oudste molen stond aan de Nieuwezijds Voorburgwal even ten zuiden van de Kolk. Hij was door een der heren van Amstel gebouwd als dwangmolen, waarop de bewoners van de nederzetting aan de Amsteldam hun koren moesten laten malen. Door de verbeurdverklaring van Gijsbrechts goederen in 1296 kwam hij in het bezit van de graaf. Kort voor 1397 werd de molen verplaatst naar de Zeeburg buiten de oudste Haarlemmerpoort (kruising Nieuwendijk en Martelaarsgracht). In 1341 stond de tweede molen aan de Zeedijk (hoek Sint Antoniesbreestraat en Nieuwmarkt). Omstreeks 1470 werd hij verplaatst naar de Zeedijk bij de Molensteeg. In de Bindwijk (Kalverstraat) stond in 1342 de derde molen, die ook een rol speelde bij het papegaaischieten der gilden. Deze drie molens waren eigendom van de grafelijkheid en werden door 's graven rentmeester verhuurd. Wanneer de graaf er zijn

eigen koren wilde laten malen moest de rentmeester de molenaars het maalloon betalen. Als de molens wegens onderhoudswerken stil stonden ontvingen de molenaars vanwege de graaf een kostgeld. Aan het einde van de vijftiende eeuw was van deze molens alleen die aan de Zeedijk nog aanwezig, die toen evenwel niet meer aan de grafelijkheid behoorde. De molenaars bouwden toen reeds molens op eigen kosten en op eigen grond, doch betaalden de rentmeester een kleine som voor het recht van de wind.

In het begin van de zestiende eeuw kreeg de molen van de Zeedijk een plaats buiten de Heiligewegspoort, alwaar na 1503 ook een tweede molen werd gebouwd. In de Bourgondische tijd stond achter het Begijnhof op de hoek van Nieuwezijds Achterburgwal en Spui een molen. Aan het Singel bij de huidige Gasthuismolensteeg stond de Gasthuismolen, die na de opheffing van het Oude Gasthuis in 1492 in particuliere handen overging en na executoriale verkoop in 1564 werd afgebroken. Ten zuiden van de Haarlemmerpoort tegenover de huidige Roomolenstraat stond aan het Singel de zg. Rode molen, een bakstenen toren, die in 1518 met zes wieken gemaakt was tot een stadswindmolen. Jaarlijks betaalden burgemeesteren voor deze molen drie guldens voor des Keizers recht van den winde. De Rode molen voldeed echter niet aan de verwachtingen toen hij in 1521 begon te draaien. Het aantal wieken werd op vier terug gebracht en de molen werd verhuurd. In 1545 werd de molen afgebroken en vroeg de stad de verbandbrief wegens het windgeld van de Rekenkamer van Holland terug.¹¹

¹⁰ Voor twee molens aan de Overtoom, de Lelie en de Roozeboom, werd geen windgeld betaald. De eigenaars van de Lelie beriepen zich daarbij op het door hertog Albrecht van Beieren op 6 augustus 1399 aan de Regulieren te Amsterdam verleende privilege om een molen te bouwen.

¹¹ De gegevens over deze oude Amsterdamse molens werden gevonden in

Men mag aannemen, dat verlening van het windrecht in een of andere vorm een stimulans was voor het bouwen van een molen, omdat de molenaar een exclusief recht had.¹² Toen er steeds meer molens kwamen had het windrecht wellicht het effect, dat de spoeling door al te veel molens voor de maalders niet te dun werd. Het op het eerste gezicht ons schandelijk voorkomende beschikken over een zaak zonder economische waarde als de wind had dus wel degelijk een bepaalde functie in een tijd, dat eigendom niet het onbegrensde recht was, dat het in de negentiende eeuw zou worden.¹³

Na de afzwering van Philips II in 1581 ging het windrecht over op de Staten van Holland, die het door hun rentmeester in Kennemerland en West-Friesland deden innen. De grote veranderingen, die zich van 1611 tot 1615 aan de westzijde van de stad voltrokken, waarbij de vijf bolwerken tussen IJ en Beulingstraat door elf nieuwe werden vervangen, leidden on-

J. ter Gouw: Geschiedenis van Amsterdam, 8 delen, Amsterdam 1879-1893, op de in de alfabetische bladwijzer van personen en zaken aangegeven plaatsen. Zij werden aangevuld uit de mededelingen van mr. W. F. H. Oldewelt in de Jaarboeken Amstelodamum 1933 en 1939, resp. blz. 45-47 en 6-10 en van dr. J. van Breen in Jaarboek Amstelodamum 1944 op blz. 127. Zie ook mr. Oldewelt in Zeven eeuwen Amsterdam deel 1, blz. 73-24, en G. J. Honig in deel VI, blz. 35-36.

12 Deze exclusiviteit was volkomen als de omwonenden verplicht werden hun koren op de molen van de vergunninghouder te doen malen. Het recht van dwangmolen of banmolen schijnt te Amsterdam echter slechts tot het begin van de veertiende eeuw te hebben bestaan. Over de waardevermindering van een molen door het te niet gaan van dit recht: Th. Van Aken in Jaarboekje 1967 van De Hollandsche Molen, blz. 38-40 (molen te Brakel).

13 J. van Gennip, Het recht van windvang, in: *Ars Aequi*, jaargang XI, nr. 4, januari 1963.

der meer ook tot het bouwen van elf nieuwe korenmolens. De molenaars van deze molens vergaten het windgeld en ook hun collega's lieten de betaling van dit recht allengs achterwege. Op 13 oktober 1636 verleenden burgemeesteren en regeerders aan de molenaars van 38 molens het recht van de wind tegen een jaarlijkse betaling van drie gulden.¹⁴ Het ging hierbij om de volgende molens.

Op de nieuwe bolwerken elf t.w. Bok, Vervanger, Beer, Kraay, Palm, Karthuizer, grutmolen (later Hooyberg), Bloem, Smeerpot (later Vector) en de zeemtuwersmolens (grote en kleine stinkmolen) tegenover de Passeerdersstraat en de Elandsstraat. Verder op de bolwerken, die bij de vergroting van 1662 zouden verdwijnen zeven molens, n.l. Tor aan het eind van de Prinsengracht, grutmolen bij de stadstimmertuin, Joffer bij de pikeursplaats, grutmolens bij de Ossenmarkt en de Anthonispoort, Galgemolen bij de Leprozen en grutmolen op Rijenhoofd. De overige twintig molens stonden rond de stad: Varr, Goyer, Spinder, Rode molen, Koe, Tarwemolen (De Liefde), Hoornse Jagt, Wolff en Vierwinden aan de Heiligeweg, 't Rottenest in het veld bij het Pesthuis, Uijl buiten de Sint Anthonispoort, Fortuijn, Bul en twee runmolens aan de oostzijde van de Amstel, een achtkante molen aan het Oetgenspad, Groene molen aan de westzijde van de Amstel, volmolen aan het Otterspad, Rode Olijmolen en nog een molen aan de (*Boeren-*)Wetering. Van de 27 molens, die niet op de nieuwe bolwerken stonden, moesten er 21 bij de stadsuitlegging van 1662 verplaatst worden. Daarvan bleef die op het bolwerk Rijenhoofd echter voorlopig

14 Schepenkennisboek arch. Thesaurieren-ordinaris nr. 151, fol. 31-68 verso.

staan. Van de zes te slechten bolwerken gingen de molens naar de nieuwe bolwerken Reguliers, Ouderkerk, Diemen, Muiden, Houtewaal en Zeeburg. Eveneens naar nieuwe bolwerken gingen de Liefde, de Rode molen, de Rode Olijmolen of Olijpot, de Weteringmolen, de Groene molen, de Bul, 't Fortuyn en de Goyer. Op het bolwerk Jaap Hannes kwam geen molen te staan. Zes molens werden bestemd voor de Overtoom. Daartoe behoorden Spinder, Vier winden, Hoornse Jagt en Wolff, die met de Lelie en Roozeboom het tot ver in de negentiende eeuw bekende zestal molens aan de Overtoom zouden vormen. Wegens ruimtegebrek langs de Overtoomse vaart binnen de jurisdictie van honderd gaarden konden niet alle zes te verplaatsen molens daar een plaats vinden en kwamen er drie aan de Wetering aan de westzijde¹⁵. Daarbij veranderden zij van naam, want de drie korenmolens aan de Mennonietensloot ten westen van de Wetering, t.w. Geelvink, Swaan en Oranjeboom kwamen wij in het boven-

De Spaarndammerdijk buiten de Haarlemmerpoort met op de voorgrond het cacaomolentje de Zeeuw. Verderop aan de dijk de korenmolen de Koe. Daarachter de korenmolen de Kraai op het bolwerk Sloterdijk. Rechts de zaagmolen de Groote Otter. Tekening toegeschreven aan J. van Leeuwen—1756-1825 GAA

staande nog niet tegen.

De molenaars hadden zelf aan het stadsbestuur in 1636 om de verlening van het windrecht gevraagd en de betaling aan de thesaurie kwam in de plaats van degene, die vroeger aan de rentmeester van Kennemerland gedaan was. Op 21 maart 1650 werd eenzelfde recht verleend aan de molenaars van de korenmolens de Vrede bij de zaagmolens buiten der stede fortificatie achter de Karthuizers.¹⁶

Het aan de grafelijkheid verschuldigde windgeld voor 29 molens was intussen opgelopen tot f3.647,-. Ten einde uit deze impasse te geraken sloot Amsterdam op 18 juni 1655 met de rekenkamer der grafelijkheid van Holland een overeenkomst, waarin partijen vastlegden, dat de achterstand deels door verzuim van de rentmeesters en

deels door het afbreken en verplaatsen van molens ontstaan was. De stad zou de rentmeester f1.600,- ineens betalen ter vergoeding van de achterstand en voortaan jaarlijks f180,- on-

¹⁵ Resolutieboek arch. Thesaurieren-ordinaris nr. 2, fol. 75verso-76verso, resolutie van 2 april 1661.

¹⁶ Schepenkennisboek arch. Thesaurieren-ordinaris nr. 151, fol.79 verso.

geacht het aantal molens in en om de stad.¹⁷ Van de zaagmolens, die sedert 1631 met octrooi der stadsregering tot stand waren gekomen, werd aanvankelijk geen windgeld betaald, maar op 12 november 1666 werden ook zij door thesaurieren onder deze verplichting gebracht¹⁸. Op die manier werd een einde gemaakt aan de voor de stadsfinanciën onvoordelige situatie, dat Amsterdam sedert 1655 voor het windrecht eens zo veel aan de rekenkamer betaald had als het zelf van de molenaars ontvangen had. Volgens besluit van thesaurieren van 16 februari 1667 behoefden de houtzaagmolenaars echter geen precario te betalen¹⁹. Het jaarlijkse bedrag van het windgeld bedroeg voor alle molens f3,-, terwijl het aan de grafelijkheid verschuldigde bedrag gevarieerd had van f1,50 tot f6,- per jaar. Alleen voor het mosterd-, later cacaomolentje de Zeeuw aan de Spaarndammerdijk vlak buiten de Haarlemmerpoort bleef het windgeld tot het einde toe f1,50 bedragen. In 1654 bedroeg de termijn, waarvoor de inning van het windgeld aan de stad Amsterdam verpacht was negen jaar, in 1664 is van zeven jaar sprake, in 1711 van negen jaar en in 1754 van tien jaar²⁰.

Het windrecht was een oud recht en over zulke rechten werd iets bepaald in de Burgerlijke en Staatkundige Grondregels, die aan de Staatsregeling van 1798 vooraf gingen. Artikel 24 schafte de eigenlijk gezegde heerlijke rechten af, dus de rechten, die

invloed gaven op plaatselijk bestuur en op benoeming van ambtenaren. Volgens artikel 27 vervielen de jacht- en visrechten op eens anders grond of water. Grote onzekerheid bleef er echter bestaan over tal van andere rechten, welke zowel verbonden aan heerlijkheden als bij geheel andere verhoudingen voorkwamen. Het in Frankrijk verwaarloosde onderscheid tussen leen en heerlijkheid werkte na in de tekst van artikel 25 der Burgerlijke en Staatkundige Grondregels, waarvan het eerste lid luidt: 'Alle Tiend-, Chijns- of Thijns-, Nakoops-, Afstervings- en Naastings-Regten, van welken aard, mitsgaders alle andere Regten of Verplichtingen, hoe ook genoemd, uit het Leenstelsel of Leenrecht afkomstig, en die hunnen oorsprong niet hebben uit een wederzijdsch vrijwillig en wettig verdrag, worden, met alle de gevolgen van dien, als strijdig met der Burgeren gelijkheid en vrijheid, voor altijd vervallen verklaard'. Geen der genoemde rechten kwam echter uit het leenstelsel voort en het artikel schafte dus niets af. Daar dat niet de bedoeling geweest kan zijn menen wij met De Meyere²¹, dat de woorden: uit het Leenstelsel of Leenrecht afkomstig, gelezen moeten worden als: voorkomende bij leenverhoudingen, uitvloeisel van regeermacht en in strijd met de rechten van de mens en de burger.

Het recht van de wind is in 1798 in het geheel niet genoemd en dat kan er op wijzen, dat het niet als een al te zwaar drukende last gevoeld werd. In Zeeland wordt het onder het mom van erfpacht nog wel betaald²². De Meyere meent evenwel dat

17 G. J. Honig in Jaarboek Amscelodomum 1930, blz. 86.

18 Resolutieboek arch. 'Thes;llriieren-orriinaris nr. 3 fol. 101 verso.

19 Als voren fol. 117verso -118.

20 Contracten van 1654, 1664, 1670, 1678, 1685, 1691, 1698, 1705, 1711, 1754 en 1773 in doos met losse stukken secretarie 1646-1670 geborgen op het jaar 1654.

21 J. C. de Meyere, Oude nog bestaande zakelijke rechten, Amsterdam 1928, blz. 26.

22 M. van van Hoogstraten, De molens Zeeland, Middelburg 1964, blz. 36, 55, 61, 68, 76, 105, 122, 163, 166, 190; De Meyere, o.c. blz. 161-164,

het als vervallen beschouwd moet worden en dat alle verplichting tot een geldelijke prestatie, uit dit recht voortvloeiende, is opgeheven. Zij beroept zich daarbij op de afschaffing van de regeerrechten door artikel 24 der Staatsregeling van 1798, de door artikel 53 van die regeling gewaarborgde vrijheid van bedrijf en ten derde op de strijdigheid van het windrecht met de rechten van de mens en de burger. Zij moet echter toegeven dat de rechtspraak op dit punt nogal onvast is. Soms werd de op een molen rustende rente vervallen verklaard als verband houdende met windrecht en dwangmalerij. Een enkele maal werd het bedrag verminderd. Dan weer werd de rente zuiver als deel van de koopprijs van de molen beschouwd, zodat zij geheel betaald moet worden²³. Vrijwel gedurende de gehele eerste helft van de negentiende eeuw werd door de Amsterdamse molenaars het windgeld zonder meer betaald. Het tijdvak, waarvoor de gemeente de heffing van dit recht van de ontvanger der registratie voor de gerechtelijke en administratieve akten pachtte, bedroeg nog

De korenmolen de Ruyter en de Gooier ter weerszijden van de Oranje Nassaukazerne in 1824. Tekening door J. van Leeuwen (1756-1825) GAA

steeds tien jaren. Voor het laatst werd dit overeengekomen op 2 maart 1840, gerekend van 1 januari van dat jaar af. De pacht-som bleef steeds f180,- per jaar. De inning van het windgeld was opgedragen aan de commissie belast met het bestuur over

het Amortisatiefonds der stedelijke schuld. Deze berichtte op 7 augustus 1849 aan burgemeester en wethouders, dat een aantal korenmolenaars gedeeltelijk uit nalatigheid, gedeeltelijk uit onwil het verschuldigde windgeld niet had voldaan, zodat de achterstand tot f117,- was opgelopen. Ter vergelijking diene, dat de stad in 1848 aan het gepachte windgeld f145,50 had overgehouden, daar de bruto opbrengst van dat jaar f325,50 bedroeg. Het windgeld moest volgens de verleningsakten van 13 oktober 1636 jaarlijks op 30 november zijn voldaan, was dat

niet gebeurd, dan werd het dubbele bedrag opvorderbaar. Van dit recht heeft de stad echter zelden of nooit gebruik gemaakt. De commissie stelde op grond van het door haar ingewonnen advies van de stadsadvocaat voor de pacht van het windgeld op te zeggen. Mr. A. Brugmans had zich in zijn advies zonder meer beroepen op artikel 25 van de Burgerlijke en Staatkundige Grondregels der Staatsregeling van 1798, daarin de

165-166. De casusposities zijn niet steeds volkomen gelijk.

23 De Meyere, blz. 160 e.v.

afschaffing der heerlijke rechten lezende, wat niet geheel juist is, zoals wij hiervoor uiteenzetten. Verder wees de stadsadvocaat erop, dat men, door het windgeld te betalen, nooit meer ontvangen had dan de vrijheid om een molen te zetten en te laten malen en dat geen servituut van vrije windvang op de omliggende erven was verkregen²⁴, hetgeen ‘ten overvloede nog oogenschouwelijk bevestigd (wordt) door de constructie der windmolens in ons vaderland. De hoogte waartoe zij in het algemeen zijn opgebouwd bewijst dat de eigenaars en gebruikers zich geheel hebben moeten regelen naar de localiteit en derzelve mogelijke wisselingen²⁵ zonder iemand door hunne betaling van windgeld tot eenige limite in bebouwing of beplanting te kunnen dwingen’. In de tweede plaats stelde mr. Brugmans, dat men voor dezelfde zaak, dezelfde vergunning, dezelfde bevoegdheid, hetzelfde recht, hoezeer ook diverso nomine vel titulo, niet tweemaal behoeft te betalen. Wie een windmolen wilde laten bouwen of verbouwen had in 1849 te maken met het Koninklijk Besluit van 31 januari 1824, S. 19, dat in artikel 2 voor koren-, mout- en pelmolens verwees naar de wet op de accijns op het gemaal. Naast de daar vereiste goedkeuring des

konings voor de oprichting of verbouwing was voor de eenmaal bestaande windmolens nodig het betalen van de grondbelasting en het patentrecht. Had de molenaar daaraan voldaan, dan was het onmogelijk hem de molen te doen stilstaan, omdat er geen windrecht was betaald.

Burgemeester en wethouders verenigden zich op 9 augustus 1849 met het voorstel der commissie belast met bestuur over het Amortisatiefonds der stedelijke schuld. Bij brief van 21 augustus deelden zij aan de ontvanger der registratie van de gerechtelijke en administratieve akten mede, dat zij van continuatie van de pacht van het windgeld afzagen en deze mitsdien met ultimo december 1849 als geëindigd beschouwen. Op 23 augustus berichtte de ontvanger van registratie en domeinen de ontvangst van deze brief en op 21 december liet hij de mededeling volgen, dat de minister van Financiën op 10 oktober de directeur der registratie en domeinen te Amsterdam had gemachtigd in de opzegging van de pacht van het windgeld te berusten²⁶. Zelf nam het kantoor van registratie en domeinen de heffing van dit oude recht niet meer ter hand en zo verdween na vier eeuwen het windrecht uit de rij der te Amsterdam geheven belastingen en rechten.

Amsterdam, 1969 en 1970

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

²⁴ Over het wel van windrecht en molendwang te onderscheiden, mogelijk aan een molen verbonden, recht van windvang handelt het arrest van de Hoge Raad van 30 maart 1951 (Ned. Jurisprudentie 1952, 697), dat aanleiding werd tot het in noot 4 genoemde artikel van J. van Gennip. Het betrof de molen De Kromme Zandweg te Rotterdam-Charlois.

²⁵ Een mooi voorbeeld bij Van Hoogstraten, o.c. blz. 170. Molenaar D. van Strien van de korenmolen De Hoop te Wolphaartsdijk wist een proces over het windgeld te winnen, stellende dat de wind van God was en men die voor niets kreeg. Een door zijn buurman aangeplant bos noodzaakte hem evenwel tussen 1893 en 1895 zijn molen te verhogen.

²⁶ Over de afschaffing van het windgeld berusten in het gemeente-archief de volgende stukken. Arch. secr. afd. Fin. 1849 nrs. 1334, 1335, 1348, 1349, 1354 en 1937; 1850 nr. 50. Arch. comm. Am. fonds inv. nr. 286. Arch. stadsadv. 1859 nrs. 167a en b; 1850 nr. 225

De topografische bijzonderheden van Amsterdams ontwikkeling

Middeleeuws Amsterdam

- De cope-ontginning van Amstelland
- Poerte ende Vrihede van Amstelredamme
- De eerste 300 jaar in het bestaan van Amsterdam
- Stadspoorten op de Nieuwendijk
- Is de Nieuwezijds wel gegraven?
- De kop van de Nieuwendijk, een 14^e-eeuwse stadsuitbreiding
- De Boerenwetering en zijn loop door Amsterdam
- Hoe oud is het Damrak als kade langs de Amstel?
- Middeleeuwse kloosters van Amsterdam
- Het Sint Anthonius gasthuis (Leprozenhuis)
- * Het Leprozenhuis te Amsterdam, I. H. van Eeghen 1955
- Het Kartuizerklooster Sint Andries ter Zaliger Haven
- In den Uutersten Nesse bider Amstel; Kloosters en Binnengasthuis
- De metamorfose van die Plaetse tot de Dam
- Amsterdam, van Heren, van bisschoppen en van graven
- Amsterdam, van Hoeken en Kabeljauwen
- Pacificatie, Satisfactie & Alteratie
- Schuilkerken in Amsterdam, Anneke Huijser
- Het Papeneiland

Amsterdams nijverheid, handel en transport

- Markten van Amsterdam (locaties door de eeuwen gevolgd)
- * Botermarkt en Kaasplein, Dr. A. Halberstadt 1910
- Beurtvaarders, trekschuiten en overzetveren
- Middeleeuwse bierbrouwerijen in Amsterdam
- Vroege industriegebieden: Stadsrietlanden, Zaagmolensloot, Mennonietensloot, Overtoomsevaart, Kwakerspoel en Zaagmolenbuurt
- * Molens in Stadsrietlanden, Mr. J. H. van den Hoek Ostende
- * Het einde van de korenmolens op de bolwerken aan de Singelgracht, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1972
- * Precario en Windgeld, Mr. J.H. van den Hoek Ostende, 1969
- Geschiedenis van Rederij J.H. Bergmann
- Geschiedenis van Rederij Boekel

○ = elders in de lijst ook al genoemd * = ondersteunend artikel van andere auteur

- Geschiedenis van het Leidseplein en Hirsch & Cie
- De geschiedenis van de Haarlemse tram (NZH)
- De geschiedenis van de Waterlandse tram (NHTM)
- Straattypen en standwerkers
- Straathandel
- Stadschroniqueurs in de 17^e en 18^e eeuw
- Topografische tekenaars in Amsterdam
- Topografische fotografen in Amsterdam
- Amsterdamse architecten
- Wereldtentoonstelling van 1883
- Samuel Sarphati, visionair en entrepreneur
- Casino, Muis Sacrum en Huize Bob
- Van Liesveldsche Bijbel tot Beursplein 5: Bible Hotel
- Brouwerij De Hooiberg & Die Port van Cleve
- Nederlandsche Scheepbouw Maatschappij
- Pleisterbeeldengieter Carel Sartori, Anneke Huijser

Amsterdam havenstad

- Zeehaven in beweging, alle locaties tot WOII
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- * Opkomst der Amsterdamse haven, W. H. M. de Fremery
- * Geschiedenis Amsterdamse scheepsbouw, Dr. L. van Nierop
- * Scheepsbouw te Amsterdam in vroeger eeuwen, F.G.M. Douwes
- Van Petroleumhaven tot grootste benzinehaven ter wereld

Stadsuitleg 1578-1596

- Stadsuitleg en de omringende waterschappen en gemeenten
- De Eerste en Tweede Uitleg 1578-1596
- Rembrandtplein, metamorfose van een onbedoeld plein
- Vlooienburg & Zwanenburg
- De Haarlemmerbuurt, verdeeld over 2e en 3e Uitleg
- De eerste Joodse gemeenten en hun synagogen

Stadsuitleg 1609-1700

- De Derde en Vierde Uitleg 1609-1700
- Masterplan of toeval? Over de Derde en Vierde Uitleg

- Die Verheelinghe; geschiedenis van de Leidsegracht
- De Amsterdamse schans en bolwerken
- De Trapjesschans, een nijver stukje Schans
- Geschiedenis van het Leidseplein en Hirsch & Cie
- Westelijke eilanden Bickers-, Prinsen- & Realeneiland
- De vijf grote wagenpleinen
- Het ontstaan van de Jordaan
- Gangen en hoven van de Jordaan
- De vertraagde bebouwing van de Driehoekstraat
- De Plantage, een geslaagde mislukking
- Amstelkerk, noodgebouw met eeuwigheidswaarde

Stadsuitleg 1877-1921

- Annexaties 1877-1921
- Huisnummering in Amsterdam (1796-1876)
- Stadsontwikkeling en de politiek
- Spaarndammerbuurt en Zeeheldenbuurt
- Van Smalle Pad tot Planciusstraat
- Het Museumkwartier en de Waskaarsenfabriek
- Stads- en Godshuispolder, een stukje Amsterdam in de polder
- De Da Costabuurt en de Réveilbeweging, Ria Scharn
- * Westerplantsoen in de Zeeheldenbuurt, A. Huyser
- * De wet kent geen steden, Drs. J. P. Janse, 1992 (annexatie Nieuwer-Amstel)
- * Dorpse straten in de stad, Ph. Spangenberg 1995-1996
- Het IJ en de IJpolder

Amsterdam-Noord

- Volewijkenlanden en Buiksloterham, de ruggegraat van Noord
- De geschiedenis van de Waterlandse tram
- Industrie Buiksloterham door Wim Huissen
- ENTOS door Wim Huissen
- ELTA door Wim Huisen
- Nederlandsche Scheepbouw Maatschappij door Ruud van der Sluis

Verkeersdoorbraken

- Damstraat-Paleisstraat 1865-1914
- Raadhuisstraat 1894-1897
- Vijzelstraat 1917-1935
- Weesperstraat 1959-1969; de Wibaut-as

Amsterdam en het water

- Amsterdams Waterstaat
- Raadselachtige waterwerken
- Sluizen, keringen en duikers in Amsterdam
- Donkeresluis
- 't IJ, van getijderekreek via waterwolf tot droogmakerij
- Van open havenfront tot Open Havenfront
- De geschiedenis van de Kostverlorenwetering en de overtoom
- Aanloop tot het Noordzeekanaal, Amsterdam op z'n smalst

Diversen

- Hoe komt de Mirakelbrug aan z'n naam?
- Remonstrantenkerk, de Rode Hoed
- Metamorfozes, wat stond hier vroeger ook alweer? Ria Scharn
- Sint Pietershal in de Nes
- Pakhuis Oostenburg, Fons Baede
- Nieuwe Doelenstraat, Robert Raat
- Regeringsjubileum Willem III in 1874, Paul Graalman
- * Ons Gouden Vondelpark, gedenkboek t.g.v. 50-jarig bestaan in 1914

Jaarboeken, enzovoort

- Index quizpagina's 2014 en later, met kleinere onderwerpen
- Jaarboek 2015, 50 opstellen over Amsterdamse items
- Jaarboek 2016, 11 opstellen, idem
- Jaarboek 2017, 6 opstellen, idem
- Jaarboek 2018, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2019, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2020, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2021, 8 opstellen, idem
- Jaarboek 2022, 8 opstellen, idem (komt herfst 2023)